

Добрянська Н. В.

<https://orcid.org/0000-0002-6319-0409>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО КЕРІВНИКА ЗА ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧЕМ

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз проблеми юридичної відповідальності наукового керівника за порушення академічної доброчесності здобувачем вищої освіти. Автором визначено правову природу інституту академічної доброчесності як складової освітнього процесу, визначено його значення для забезпечення якості вищої освіти та довіри до результатів наукової діяльності.

У межах дослідження проаналізовано чинне законодавство України у сфері освіти та науки, що регулюють питання академічної доброчесності та юридичної відповідальності за їх порушення. Виявлено, що правове регулювання відповідальності наукового керівника має фрагментарний характер і здебільшого зводиться до етичних норм та дисциплінарних механізмів, що не забезпечує належного рівня правової визначеності. Особливу увагу приділено співвідношенню відповідальності здобувача як безпосереднього суб'єкта порушення та наукового керівника як особи, що здійснює науково-методичний супровід дослідження.

Значна частина роботи присвячена визначенню меж обов'язків наукового керівника та критеріїв встановлення його вини у випадках недоброчесної поведінки здобувача. Проаналізовано питання належного контролю за процесом підготовки наукових робіт, своєчасного виявлення порушень та запобігання їх виникненню. Автором доведено, що відсутність чітких юридичних критеріїв оцінки дії (або бездіяльності) наукового керівника створює передумови для уникнення відповідальності або, навпаки, її необґрунтованого застосування.

У контексті перспектив розвитку правового регулювання запропоновано низку напрямів удосконалення. Зокрема, обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення статусу та обов'язків наукового керівника у сфері забезпечення академічної доброчесності, визначення форм і меж його юридичної відповідальності, а також розроблення уніфікованих підходів до притягнення до відповідальності в межах закладів вищої освіти. Додатково запропоновано впровадження чітких процедур фіксації порушень, механізмів розподілу відповідальності між учасниками освітнього процесу та підвищення ролі превентивних заходів, спрямованих на формування культури академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, наукове дослідження, науковий керівник, юридична відповідальність.

Постановка проблеми. Академічна доброчесність є однією із засад системи якості вищої освіти та наукової діяльності, оскільки забезпечує довіру до результатів досліджень і сприяє формуванню якісного освітнього середовища. У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема порушення принципів академічної доброчесності здобувачами освіти, що проявляється у випадках плагіату, фальсифікації та інших недоброчесних практик. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання юридичної відповідальності наукового керівника, який відіграє важливу роль у процесі підготовки наукових робіт та здійснює науково-методичний супровід здобувача.

Актуальність теми зумовлена відсутністю чітких правових механізмів визначення меж відповідальності наукового керівника у випадках порушення академічної доброчесності здобувачем, що створює правову невизначеність і ускладнює практику застосування відповідних норм. У зв'язку з цим постає необхідність комплексного теоретико-правового осмислення зазначеної проблематики з метою формування ефективного механізму правового регулювання та забезпечення належного рівня академічної культури у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання, пов'язані з юридичною відпові-

дальністю за порушення академічної доброчесності, досліджували такі науковці, як Н. О. Давидова, Т. В. Красюк, М. Д. Пленюк, І. В. Саленко, О. І. Харитоновна та ін. При цьому більшість науковців (наприклад, Н. О. Давидова, Т. В. Красюк, М. Д. Пленюк та ін.) присвятили свої наукові розробки загальнотеоретичним питанням академічної відповідальності. Натомість інші вчені розглядали академічну доброчесність у контексті суб'єктів її дотримання (зокрема, І. В. Саленко та ін.). Водночас, огляд наукової літератури показує, що наразі недостатньо наукових робіт, присвячених особливостям правового регулювання юридичної відповідальності наукового керівника за порушення академічної доброчесності здобувачем вищої освіти.

Постановка завдання. Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу теоретико-правових засад юридичної відповідальності наукового керівника за порушення академічної доброчесності здобувачем, виявленні прогалин у чинному нормативно-правовому регулюванні, а також обґрунтуванні напрямів удосконалення механізмів притягнення до відповідальності з метою забезпечення належного рівня академічної доброчесності у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття академічної доброчесності у Законі України «Про академічну доброчесність» визначено як сукупність цінностей, принципів і заснованих на них правил, якими мають керуватися суб'єкти академічної діяльності під час провадження такої діяльності [1].

Своєю чергою у Законі України «Про вищу освіту» під академічною доброчесністю розуміється сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту», цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [2].

Порівняльний аналіз законодавчих дефініцій поняття «академічна доброчесність» свідчить про їхню концептуальну спорідненість, водночас наявність змістовних акцентів, що відображають еволюцію підходів законодавця до розуміння цієї правової категорії. Спільним для наведених у різних законах визначень є комплексний характер поняття (поєднання принципів і правил); нормативна зумовленість поведінки суб'єктів; застосування у сфері освітньої та наукової діяльності.

Між тим, відмінність полягає у ступені деталізації, аксіологічному наповненні та формулюванні суб'єктного складу [3, с. 127].

При цьому слід погодитися з думкою про те, що академічна доброчесність є морально-етичною категорією, що визначає стандарти відповідальної наукової поведінки, яка включає самостійність і новизну дослідження, достовірність результатів, коректне використання джерел відповідно до законодавства про авторське право та ґрунтується на усвідомленому виборі дослідника, сформованому його цінностями і відчуттям соціальної відповідальності [4, с. 162].

Дотримання академічної доброчесності є обов'язком усіх суб'єктів навчального процесу. Відповідно, порушення цього обов'язку тягне за собою юридичну відповідальність.

Водночас, система юридичної відповідальності за порушення академічної доброчесності, як справедливо зауважує І. В. Саленко, перебуває на етапі становлення, що зумовлює необхідність законодавчого закріплення чітких критеріїв застосування санкцій, стандартів доказування, процесуальних гарантій і строків давності з метою забезпечення правової визначеності та єдності правозастосовної практики [5, с. 282].

У цьому аспекті деякі науковці виокремлюють такий вид юридичної відповідальності як академічна відповідальність, розуміючи під нею різновид юридичної відповідальності, яка настає за порушення академічної доброчесності педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти та здобувачів освіти в наукових установах та закладах освіти і тягне за собою негативні наслідки державного впливу в разі вчинення ними академічного правопорушення [6, с. 72].

Таким чином, одним із суб'єктів юридичної відповідальності за порушення академічної доброчесності, є науковий керівник як один із вагомих учасників навчального процесу.

Між тим, у чинному законодавстві України відсутнє єдине легальне визначення поняття «науковий керівник», однак його зміст може бути виведений шляхом системного аналізу норм Закону України «Про вищу освіту». Так, відповідно до ст. 52 цього Закону учасниками освітнього процесу є, зокрема, науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти, що створює загальну рамку для визначення суб'єктного складу відносин у сфері підготовки наукових робіт. Крім того, ст. 58 Закону встановлює, що науково-педагогічні працівники зобов'язані дотримуватися норм академічної доброчесності та забезпечувати її дотри-

мання здобувачами освіти, що опосередковано конкретизує функціональне призначення наукового керівника як особи, відповідальної за належний рівень наукової роботи підопічного [2].

Водночас у Законі України «Про академічну доброчесність» відсутня пряма дефініція наукового керівника як окремого суб'єкта, однак через положення, що визначають коло суб'єктів академічної доброчесності та їхні обов'язки, можливо встановити його правову природу [1]. Зокрема, норми, що закріплюють обов'язок педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників дотримуватися принципів академічної доброчесності та здійснювати контроль за їх дотриманням здобувачами, дозволяють віднести наукового керівника до цієї категорії осіб.

Таким чином, науковий керівник у правовому розумінні постає як спеціальний суб'єкт освітньо-наукових правовідносин – науково-педагогічний або науковий працівник, який на підставі рішення закладу вищої освіти здійснює індивідуальне наукове керівництво здобувачем, забезпечує методичний супровід дослідження та несе обов'язок сприяти дотриманню принципів академічної доброчесності у процесі підготовки наукової роботи.

Ч. 5 та 6 ст. 42 Закону України «Про освіту» диференціює суб'єкта вчинення порушення академічної доброчесності: 1) педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти, 2) здобувачі освіти, закріплюючи список можливих санкцій [7].

Аналіз положень ч. 5–6 ст. 42 Закону України «Про освіту» дає підстави стверджувати, що законодавець заклав основу диференціації суб'єктів академічної відповідальності, виокремивши дві основні групи: педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, а також здобувачів освіти [7]. Такий підхід загалом відповідає логіці освітніх правовідносин, однак характеризується недоліками юридичної техніки, що впливають на ефективність правозастосування.

Розмежування відповідальності між науковим керівником і здобувачем вищої освіти доцільно здійснювати крізь призму суб'єкта правопорушення, характеру вини та обсягу покладених обов'язків, що впливають із положень ст. 42 Закону України «Про освіту» та норм Закону України «Про вищу освіту» [2]. Здобувач вищої освіти виступає безпосереднім суб'єктом академічного правопорушення, оскільки саме він є автором наукової роботи та несе персональну відповідальність за її зміст, достовірність результатів і дотри-

мання правил академічної доброчесності. Відповідно до ч. 6 ст. 42 Закону України «Про освіту» [7], до нього застосовуються такі заходи, як повторне проходження оцінювання, анулювання результатів навчання, відрахування тощо. Отже, відповідальність здобувача має прямий, основний і персоналізований характер, що ґрунтується на факті вчинення конкретного порушення (плагіат, фабрикація, списування тощо).

Натомість відповідальність наукового керівника має похідний і функціональний характер, оскільки вона пов'язана не з безпосереднім створенням недоброчесного результату, а з неналежним виконанням обов'язків щодо наукового керівництва. Відповідно до ст. 58 Закону України «Про вищу освіту» [2], науково-педагогічні працівники зобов'язані дотримуватися академічної доброчесності та забезпечувати її дотримання здобувачами, що формує для наукового керівника обов'язок належного контролю, консультування та запобігання порушенням. У цьому контексті підставою відповідальності може виступати бездіяльність або недбалість (наприклад, ігнорування очевидних ознак плагіату, відсутність належної перевірки роботи, формальний підхід до рецензування). До такого суб'єкта, згідно з ч. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту» [7], можуть застосовуватися заходи дисциплінарного впливу, зокрема позбавлення наукового ступеня, вченого звання, звільнення тощо.

Критерієм розмежування є також форма вини: для здобувача характерною є як умисна, так і необережна форма вчинення академічного правопорушення, тоді як для наукового керівника відповідальність настає переважно за необережну форму вини (недбалість або несумлінне виконання професійних обов'язків). Водночас у випадках доведення співучасті (наприклад, свідомого сприяння фальсифікації результатів чи толерування плагіату) відповідальність наукового керівника може набувати ознак співвиконавства, що суттєво підвищує ступінь її суворості.

Таким чином, відповідальність здобувача і наукового керівника розмежується за такими критеріями: характер участі у правопорушенні (прямий та опосередкований), обсяг обов'язків (створення результату – контроль і супровід), форма вини (пряма/необережна – переважно необережна), а також види санкцій (освітньо-академічні – дисциплінарно-професійні). Водночас відсутність чітких законодавчих критеріїв такого розмежування зумовлює необхідність подальшого нормативного уточнення, зокрема через закріплення

випадків солідарної або субсидіарної відповідальності наукового керівника у сфері забезпечення академічної доброчесності.

Досліджуючи питання юридичної відповідальності наукового керівника за порушення академічної доброчесності здобувачем освіти, необхідно вказати на наявність окремих недоліків та прогалин законодавства, що регулює таку відповідальність.

Зокрема, Н. О. Давидова звертає увагу на недосконалість юридичної техніки норми, що регулюють юридичну відповідальність за порушення вимог академічної доброчесності, що проявляється, на думку вченої, у встановленні вичерпного переліку видів академічної відповідальності, який не відповідає реальним потребам освітньої практики та обмежує можливість гнучкого реагування на порушення. Також науковець вказує на відсутність чіткого зв'язку між видом правопорушення та санкцією, що створює, на її думку, правову невизначеність і допускає неоднозначне тлумачення та застосування норм [8, с. 32–33].

Інші науковці зазначають, що на сьогодні правове регулювання академічної відповідальності характеризується недостатньою регламентацією. Крім того, виокремлюється таких недоліків, як обмеженість правозастосовних можливостей закладів вищої освіти, які змушені діяти виключно в межах недосконалих норм, що знижує ефективність захисту прав та реагування на порушення, а також формальний характер запроваджених правових категорій, які, попри наявність у законодавстві, не забезпечують реальних юридичних наслідків через відсутність належного механізму реалізації [9, с. 107].

Отже, необхідно погодитися з тим, що сучасний стан правового регулювання свідчить про те, що система юридичної відповідальності за порушення академічної доброчесності перебуває на етапі становлення. Відтак доцільним є законодавче закріплення критеріїв диференціації санкцій залежно від виду порушення, визначення стандартів доказування, а також встановлення мінімальних процесуальних гарантій розгляду відповідних справ. Окремого врегулювання потребує питання строків давності притягнення до академічної відповідальності, що має забезпечити баланс між принципами невідворотності покарання та правової визначеності.

З огляду на викладене, удосконалення правового механізму академічної відповідальності має здійснюватися шляхом системного оновлення законодавства, спрямованого на усунення виявле-

них прогалин і підвищення рівня правової визначеності. Особливе значення у цьому процесі має нормативне закріплення статусу та відповідальності наукового керівника як одного із ключових суб'єктів забезпечення академічної доброчесності, що дозволить підвищити ефективність контролю за якістю наукових досліджень і зміцнити довіру до результатів освітньої діяльності. З цією метою в Законі України «Про вищу освіту» необхідно закріпити: його права та обов'язки у сфері контролю за дотриманням академічної доброчесності; критерії належного виконання функцій керівництва (перевірка текстів, регулярні консультації, реагування на ризики порушень); підстави та межі юридичної відповідальності, зокрема у формі субсидіарної відповідальності у разі доведення неналежного контролю.

Окремо потребує запровадження диференційованого підходу до відповідальності наукового керівника і здобувача освіти. У цьому аспекті необхідно закріпити у Законі України «Про вищу освіту» критерії розмежування їхньої відповідальності: для здобувача – як безпосереднього суб'єкта порушення; для наукового керівника – як суб'єкта контролю та нагляду. При цьому також необхідно передбачити можливість солідарної відповідальності у випадках доведеної співучасті або умисного сприяння порушенню.

Таким чином, удосконалення правового регулювання має гуртуватися на поєднанні чітких законодавчих норм, гнучких механізмів їх реалізації та належних процедурних гарантій, що дозволить не лише ефективно реагувати на порушення, а й запобігати їм, формуючи сталу культуру академічної доброчесності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що інститут академічної доброчесності в Україні перебуває на стадії активного формування, однак чинне нормативно-правове регулювання не забезпечує достатнього рівня правової визначеності у питаннях юридичної відповідальності його суб'єктів. Аналіз законодавчих положень дозволив дійти висновку про фрагментарність і певну суперечливість підходів до визначення змісту академічної доброчесності, а також відсутність чітких критеріїв розмежування відповідальності між здобувачем вищої освіти та науковим керівником. Встановлено, що відповідальність здобувача має безпосередній характер і пов'язана з фактом вчинення академічного правопорушення, тоді як відповідальність наукового керівника є опосередкованою та зумовлена неналежним виконанням контрольних

і методичних функцій, що потребує додаткового нормативного уточнення.

Водночас обґрунтовано необхідність системного вдосконалення законодавства у цій сфері шляхом запровадження чітких критеріїв диференціації санкцій, нормативного визначення статусу та обов'язків наукового керівника, а також встановлення прозорих процедур притягнення до академічної відповідальності.

Запропоновані підходи спрямовані на усунення правових прогалин, забезпечення балансу між принципами справедливості та правової визначеності, а також підвищення ефективності механізмів забезпечення академічної доброчесності. Реалізація таких змін сприятиме формуванню цілісної системи юридичної відповідальності у сфері освіти та зміцненню довіри до результатів наукової діяльності.

Список літератури:

1. Про академічну доброчесність: Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text>.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
3. Добрянська Н. Використання штучного інтелекту в освітньому процесі: правові межі та академічна доброчесність. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Т. 2 № 2. С. 125–130. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.20>.
4. Штефан А. Забезпечення академічної доброчесності в науковій діяльності з позиції авторського права. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2025. Т. 15. С. 155–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2025_15_16.
5. Саленко І. В. Правове регулювання академічної доброчесності як інституційного обов'язку науково-педагогічних працівників: доктринальні засади та механізми реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2026. Вип. 93: частина 3. С. 277–283. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.38>.
6. Красюк Т. В. Притягнення до академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності: теоретико-прикладні проблеми регламентування. *Право та інновації*. 2023. № 1(41). С. 68–74. DOI: [10.37772/2518-1718-2023-1\(41\)-10](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-1(41)-10).
7. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
8. Давидова Н. О. Юридична відповідальність та академічна відповідальність: співвідношення понять. Академічна відповідальність: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 квітня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 140 с. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf_aprel_2021__AV.pdf.
9. Пленюк М. Д. До питання про правове регулювання академічної відповідальності. Академічна відповідальність: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 квітня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 140 с. URL: https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/KRC_conf_aprel_2021__AV.pdf.

Dobrianska N. V. LEGAL LIABILITY OF THE SCIENTIFIC SUPERVISOR FOR VIOLATION OF ACADEMIC INTEGRITY BY THE APPLICANT

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the problem of the legal liability of a scientific supervisor for violation of academic integrity by a higher education applicant. The author defines the legal nature of the institute of academic integrity as a component of the educational process, determines its importance for ensuring the quality of higher education and trust in the results of scientific activity.

The study analyzes the current legislation of Ukraine in the field of education and science, which regulates the issues of academic integrity and legal liability for their violation. It was found that the legal regulation of the responsibility of a scientific supervisor is fragmentary and is mostly reduced to ethical norms and disciplinary mechanisms, which does not provide an adequate level of legal certainty. Special attention is paid to the correlation of the responsibility of the applicant as the direct subject of the violation and the scientific supervisor as the person who provides scientific and methodological support for the research.

A significant part of the work is devoted to determining the limits of the duties of the scientific supervisor and the criteria for establishing his guilt in cases of dishonest behavior of the applicant. The issue of proper control over the process of preparing scientific works, timely detection of violations and prevention of their occurrence is analyzed. The author proves that the lack of clear legal criteria for assessing the actions (or

inaction) of the scientific supervisor creates the prerequisites for avoiding responsibility or, conversely, its unjustified application.

In the context of the prospects for the development of legal regulation, a number of areas for improvement are proposed. In particular, the need for legislative consolidation of the status and duties of the scientific supervisor in the field of ensuring academic integrity, determining the forms and limits of his legal liability, as well as developing unified approaches to holding him accountable within higher education institutions is substantiated. In addition, the introduction of clear procedures for recording violations, mechanisms for distributing responsibility between participants in the educational process and increasing the role of preventive measures aimed at forming a culture of academic integrity is proposed.

Keywords: *academic integrity, scientific research, scientific supervisor, legal responsibility.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026